

Kapitel 4
Var finns makten i världen?

Kapitel 4

Var finns makten i världen?

Makten ligger bara till en liten del i politiska partier och organ. Det finns en rad andra starka maktcentra i världen. De transnationella företagen har tagit över allt mer makt från nationella regeringar och demokratiskt valda representanter. Men en stor makt utövas också av en rad starka påtryckarorganisationer varav många representerar olika delar av näringslivet.

I det här kapitlet kan du lära dig mer om vilket inflytande som utövas av världshandelsorganisationen WTO, Världsbanken och olika lobbyorganisationer. Men också om hur ägandet ser ut i medievärlden och framväxten av nya sociala medier och deras betydelse.

Dita Sari i Indonesien är en välkänd facklig aktivist. Gång på gång har hon hamnat i strid med transnationella företag som inte betalat ut den lagstadgade minimilönen. Foto: Mats Wingborg

Makten hos transnationella företag

De transnationella företagen har stor makt över den globala utvecklingen. De behöver aldrig känna sig lojala med något visst land eller region, i stället utnyttjar de skickligt hela världen som marknad för sin verksamhet. De kan lägga produktionen där det passar dem bäst. De har möjlighet att flytta vinster och förluster mellan sina dotterbolag, och kan därför också betala skatt där det är som mest gynnsamt.

De transnationella företagen är inte heller begränsade av dygnets gång, produktionen hålls i gång natt som dag även på tjänstemannasidan. När en konstruktör loggat ut för dagen i USA, tar en annan i Europa vid, som i sin tur blir avlöst av en tredje i Sydostasien. Allt för att företagen ska kunna maximera sina vinster.

Coca-Cola, Nike, Shell, IBM, Nestlé, Unilever och Merck med flera är exempel på så kallade transnationella företag som har världen som arbetsfält. De har makt i egenskap av sin storlek och sin roll som arbetsgivare. Men de har också makt genom sina lobbyister i internationell handelspolitik, och som investerare i utvecklingsländer.

Utvecklingsländerna vill gärna locka till sig utländska investerare och konkurrerar om att få de transnationella företagen att sätta upp produktion i sina länder. Arbetstillfällena som dessa bolag ger skapar förutsättningar att bygga upp en inhemsk ekonomi. Men företagen kan också sätta press på regeringarna så att det skapas speciella regler som inte är till fördel för de anställda.

Kritiken mot transnationella företag

Att få in utländska företag och investeringar är inte riskfritt, det finns en rad negativa effekter som många kritiker har pekat på. Risken är stor att den lokala produktionen konkurreras ut i takt med att utvecklingsländerna mer eller mindre

tvingas öppna sina marknader för utländska varor. Detta gäller även lokal produktion av mat.

Ett exempel är hur länder i Västafrika numera importerar tomatkoncentrat från Italien i stället för att odla tomater själva. På samma sätt har fruktkonserver och köttproduktion i Sydafrika svårt att klara trycket från produkter framställda av multinationella företag.

Att transnationella företag slår ut lokal produktion innebär förlorade arbetstillfällen. Men att produkter fraktas långa vägar i stället för att framställas i närområdet är också dåligt för miljön.

Ett känt och omdiskuterat exempel på vilka effekter aggressiv marknadsföring kan få är hur företaget Nestlé lanserade modersmjölksersättning till utvecklingsländerna. Genom reklam och propaganda övertygades mödrar om att ge sina spädbarn bröstmjölksersättning i stället för bröstet. Mödrar slutade amma sina spädbarn för att i stället använda mjölkpulver. Resultatet blev magsjuka och undernäring.

Eftersom rent vatten är en bristvara i många länder utsattes barnen för onödiga hälsorisker. Dessutom fick företaget fattiga mödrar att betala för något som är gratis när man ammar själv.

Efter kritik från FN:s världshälsoorganisation, WHO, har Nestlé börjat propagera för amning som ett första alternativ under barnets första sex månader, och tillhandahåller information om detta. Nestlé säger sig numera stå bakom WHO:s rekommendationer.

Frågor:

Hur arbetar transnationella företag för att ta sig in på marknaden i fattiga länder?

Vad erbjuder de som kan verka lockande för människor och få dem att välja bort inhemska produkter?

Vad blir resultatet av att transnationella företag slår ut lokal produktion?

Fakta om transnationella företag

- Företagens ekonomiska inflytande i världen är stort, men kanske inte fullt så stort som ibland hävdats. Av världens 100 största ekonomier, länder och företag, är 63 länder och 37 företag. På listan över de 50 största ekonomierna finns bara två företag: Exxon och Walmart (2010). Det betyder ändå att det finns ett antal företag i världen som har större omsättning än vissa fattiga länder.
- Ett fåtal stora företag dominerar exportmarknaden i hela världen, en procent av världens företag står för mer än hälften av exporthandeln. I Afrika står de för nästan 80 procent.
- Företagen och deras intresse- och lobbyorganisationer har ett mycket stort inflytande över hur de politiska regelverken för handeln utformas.

Källa: Världsbanken, 2012.

Utvecklingen hindras av korruption

Ett stort hinder för att minska fattigdomen är korruptionen. Korruption kan innebära många saker och förekommer både inom näringslivet och politiken, både inom privat och offentlig sektor. Det är vanligt att företag som ska sluta kontrakt måste betala pengar under bordet och att människor och företag som vill få ärenden utförda av staten måste muta offentliga tjänstemän.

Korruptionen leder till att alla former av transaktioner blir kostsamma och invecklade. Det gör att administrationen i samhället blir dyrare och att det blir svårare att bryta fattigdomen. Korruptionen får också till effekt att människors tillit till samhällseliga institutioner undergrävs.

En effekt är av det är att människors skattemoral blir sämre. Den som inte litar på staten är knappast heller villig att betala skatt till staten. Det får i sin tur allvarliga effekter på möjligheten att bygga upp välfärden.

I allt utvecklingssamarbete i dag är en viktig fråga att motverka korruption. Om korruption förekommer drabbas de fattiga. Korruptionen saboterar inte bara biståndsprojekten utan bidrar också till att drastiskt försämra biståndsviljan i givarländerna.

Frågor:

Varför är det så viktigt att motverka korruption?

Ser det likadant ut i olika delar av världen?

Är det svårare att motverka korruption i fattiga länder?

De globala lobbyorganisationerna

En rad viktiga beslut tas i slutna styrelserum, och det finns många som har intresse av att påverka dessa beslut. Det finns starka intressegrupper som löpande och inför världstoppmöten och världshandelsförhandlingar pratar för sin sak.

Lobbyister finns både på det globala och på det lokala planet. I USA har till exempel oljeindustrin ett stort inflytande. I Sverige finns flera starka lobbygrupper, bland annat för vapen- och läkemedelsindustrin, men också för den framväxande privata välfärdssektorn.

På ett globalt plan verkar dels permanenta lobbyorgan, dels ställs olika lobbykonstellationer samman beroende på vilken fråga som för tillfället är politiskt aktuell i den internationella handelspolitiken.

Några lobbyorganisationer

Industrilobbyn

TABD (The TransAtlantic Business Dialogue) är en av världens mäktigaste industrilobbygrupper. Organisationen bildades 1995 och anses som en av de viktigaste i dagens globala politik. Initiativet till TABD kom från Europas och USA:s handelspolitiker och byråkrater: EU-kommissionen och US Department of Commerce. Det är med andra ord en lobbyorganisation som skapats av politikerna själva. Det gör TABD speciell.

Organisationen har ingen formell status inom EU eller USA. Ändå finns den där som en betydelsefull del. TABD fungerar dels som en lobbyorganisation, dels som en del av det politiska maskineriet.

TABD:s medlemmar är representanter för de största företagen i USA och EU och har med tiden förändrats till en mycket stark lobbygrupp för frihandel mellan EU och USA.

Varje höst arrangerar TABD en stor vd-konferens. Till konferensen inbjuds, förutom toppchefer från stora företag, också höga byråkrater och politiker från EU-kommissionen och USA:s administration. Vid andra toppmöten mellan EU och USA har representanter från TABD nära kontakt med politikens toppnamn. Och till vardags har organisationen i stort sett dagliga kontakter med centrala byråkrater inom den offentliga förvaltningen i EU och USA.

Det finns andra organisationer som agerar påtryckare för företagens räkning. "European Services Forum" (ESF) är en sammanslutning av betydande europeiska tjänsteföretag medan "European Round Table of Industrials" (ERT) spelar en viktig roll inom billobbyn.

Medielobbyn

På mediasidan är den starkaste lobbygruppen i Europa "The European Publishers Council" (EPC). Den är en klubb för särskilt invalda toppchefer från Europas stora medieföretag vilket numera även inkluderar TV, kabel- och satellitföretag, radio och alla slags företag som publicerar sig på

webben, 2012 var de totalt 27 företag.

Den bildades 1991 av mediemagnaten Rupert Murdoch. En av medlemmarna är Jonas Bonnier från svenska Bonnier AB.

EPC motarbetar försök att begränsa medieföretagens rättigheter i Europa. Det kan exempelvis gälla lagar mot massmediekoncentration, lagar mot alkohol- och tobaksreklam eller lagar mot tv-reklam riktad till småbarn.

Världspolitiken

G77 är en samarbetsgrupp inom FN-organet UNCTAD som består av representanter för 130 utvecklingsländer. Gruppen arbetar i dag främst med frågor som rör balansen mellan nord och syd.

G7 består av representanter från USA, Kanada, Japan, England, Frankrike, Italien och Tyskland. Gruppen kallas G8 när Ryssland deltar i gruppens möten. G7 dominerar andra stora och viktiga organisationer som Internationella Valutafonden, IMF, Världsbanken och WTO. Gruppen har ingen fast anställd personal, inget fast kansli och saknar en permanent budget. Ändå anses denna sammanslutning av höga ledare ha ett stort inflytande på världsutvecklingen vilket medför intensiv mediebevakning av gruppens årliga möte.

OECD, Organization for Economic Co-operation and Development, är en organisation för ekonomiskt samarbete bestående av världens 34 rikaste länder.

CAIRN-gruppen är en grupp inom världshandelsorganisationen WTO som består av representanter för 19 medlemsländer, många från syd, som pläderar för en helt tull- och stödfri handel med jordbruksprodukter.

Frågor:

*Har utvecklingsländerna några möjligheter att bedriva lobbying för sina intressen? Hur kan de gå till väga?
Hur påverkar industrilobbyn samhällsutvecklingen?
Vilka krafter kan utgöra en motvikt till industrilobbyn?*

Världsbankens roll

Världsbanken upprättades 1944, i slutet på andra världskriget. Världsbankens ursprungliga namn är ”Världsbanken för rekonstruktion och utveckling”. Syftet var att kanalisera offentliga medel i stora utvecklingsprojekt, att ge lån till teknik och infrastruktursprojekt men också till jordbruk inriktat på försäljning (och inte för självhushåll).

Under 1950- och 1960-talen gick Världsbankens pengar framför allt till infrastruktur, som elektricitet, vägar och dammar. Det var först från 1970 och framåt som Världsbanken kom att spela en framträdande roll inom den internationella penningregleringen.

Under 1980-talet införde Världsbanken så kallade strukturanpassningsprogram. Världsbanken gick med på att betala ut lån mot att det utfärdades löften om en liberalisering av utvecklingsländernas ekonomier. Strukturanpassningsprogrammen var ett försök från Världsbanken att vända utvecklingsländernas skuldkris.

Under 1970-talet, efter oljekriserna, hade utvecklingsländerna tagit stora lån på affärsmässiga villkor. Utvecklingsländerna behövde pengar för oljeimport och affärsbankerna lånade alltför gärna ut. Detta eftersom penningmarknaden var dränkt av så kallade ”petrodollar”, nyrika oljeländers inkomster från oljan. När råvarupriserna föll, och därmed exportinkomsterna, blev det allt svårare för utvecklingsländerna att betala tillbaka lånen och de hamnade i en skuldkris.

Programmen för strukturanpassning gav skiftande resultat. Det fanns i princip en modell som skulle gälla för alla men som endast fungerade för ett fåtal. Receptet var internationellt anpassade valutakurser, en satsning på exportvaror och att marknaderna öppnades för import och utländska investeringar.

Många utvecklingsländer, framför allt de fattigaste, ham-

nade i en ännu svårare situation. Befolkningar, framför allt i Afrika söder om Sahara, har tvingats betala ett högt pris i form av privatiseringar och försämrade offentlig service, vård och skola.

I början av 1990-talet började banken uppmärksamma hälsans roll för ekonomisk och social utveckling och sedan slutet av 1990-talet märks en tydligare fokusering på fattigdomsbekämpning. Men det finns kritiker som menar att diskussionerna som förs kring fattigdomens orsaker är alltför ytliga, och sällan syftar till politiska åtgärder som skulle kunna innebära varaktiga och betydande förändringar.

USA är bankens största ägare med flest röster, cirka 15 procent. USA har även rätt att nominera ordförande till Världsbanken, vilket varit föremål för kritik. USA har dessutom rätt att lägga veto på alla beslut som fattas. Europa har i stället rätt att välja ordförande till bankens systerorganisation Internationella Valutafonden, IMF, som vi strax återkommer till.

Världsbanken ägs genom ett kooperativ av medlemsstaterna och verksamheten är vinstinriktad, men vinsten ska gå till att bekämpa fattigdomen. Sverige deltar i flera biståndsprojekt som finansieras av banken.

Frågor:

Varför fungerade inte Världsbankens recept för att lösa utvecklingsländernas skuld kris?

Hur kan man se på Världsbanken som aktör i världen, vad är positivt och vad är negativt?

Internationella valutafondens roll

Internationella Valutafonden (IMF) bildades liksom Världsbanken 1944. IMF:s roll är att justera obalanser i länders betalningsförmåga. Syftet med IMF var att ge kortfristiga lån

till länder som fick tillfälliga störningar i sin ekonomi, för att de skulle kunna upprätthålla stabila valutakurser.

När de fasta växelkurserna övergavs under 1970-talet innebar detta att IMF:s ursprungliga syfte inte längre var aktuellt. Fonden fortsatte då att ge kortfristiga lån till länder med akuta ekonomiska problem.

IMF har lockat utvecklingsländer att försöka nå utveckling med västvärlden som modell. Men medan industrialiseringen i Europa, USA och Japan tog flera hundra år, så hoppades IMF och utvecklingsländerna att kunna genomföra samma process i utvecklingsländer på mycket kortare tid. IMF ställer hårda krav på hur ländernas ekonomier ska skötas för att lån ska beviljas. Dessa krav för lån har kommit att bilda mönster även för andra långgivare.

Tvillingsystrar för världshandelns utveckling

Världsbanken och Internationella valutafonden är resultatet av en konferens i Bretton Woods i USA 1944 där 44 finansministrar hade samlats för att upprätta ett internationellt banksystem. I bakgrunden fanns en allmän önskan om fred och detta skedde under samma period som Förenta Nationerna, FN, bildades.

Världsbanken och Internationella valutafonden byggdes upp på länders medlemskap. Världsbanken lånade pengar på den internationella kapitalmarknaden för att på så sätt finansiera utvecklingsprojekt. Internationella valutafondens roll var att distribuera lån där så behövdes för att stabilisera valutakurser.

Bretton Woods "tvillingsystrars" roller var:

- Att stabilisera nationella finanser och uppmuntra (efter kriget vitalisera) internationell handel.
- Att understödja nationell tillväxt genom att ge utvecklingsländer möjlighet att stärka infrastrukturen genom import av teknologi från den rika världen.

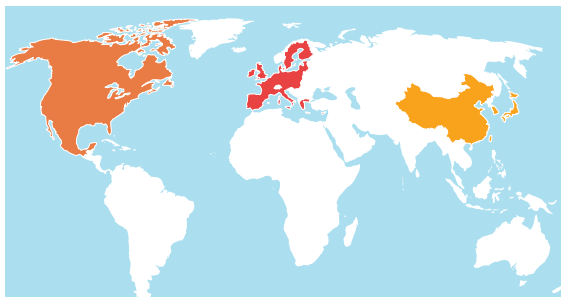
- Att expandera utvecklingsländernas råvaruexport för att de på så sätt skulle få in utländsk valuta för att köpa de utvecklade ländernas export – som teknik och konsumtionsvaror.

Av de 44 nationerna representerade i Bretton Woods var 27 utvecklingsländer. Ändå kom projektet att få en tung slagsida åt de utvecklade ländernas intressen. Kritiker anser att denna obalans i makten över Världsbanken lever kvar ännu i dag, och att länder i syd har svårt att få något reellt inflytande.

Handeln bedrivs i regioner

Den globala ekonomin är uppdelad i tre huvudregioner:

Nordamerika (som efter handelsunionen Naftas tillkomst innefattar Kanada och Mexiko).

Europeiska unionen.

Den asiatiska Stilla-havsregionen med centrum i Japan (med ökad betydelse för Sydkorea, Taiwan, Singapore och exilkineser) och Kina. Regionens ekonomiska potential finns i Kina.

En mycket stor andel av utrikeshandeln sker med geografiska grannländer. USA handlar med Kanada, Sverige handlar med Tyskland och Japan med Sydkorea, för att ta några exempel. Detta gäller dock inte för länder i Afrika. Afrikanska länder

är fortfarande bundna till forna kolonialmakter, bland annat genom avtal med EU.

Den geografiska koncentrationen syns också starkt i de allt mer betydelsefulla samarbetsregionerna:

- EU – Europa.
  - Nafta – Nordamerika.
  - Mercosur – organisationen består av Argentina, Brasilien, Paraguay och Uruguay och Venezuela.
  - Asean – organisationen består av tio sydostasiatiska länder, till exempel Indonesien och Filippinerna. (De största ekonomierna i Asien – Japan, Kina och Indien – är inte medlemmar. Men Kina, Japan och Sydkorea är medlemmar i ASEAN Plus Three som koordinerar samarbete mellan ASEAN och Östasien.)
-

Världshandelsorganisationen WTO

Världshandelsorganisationen WTO (World Trade Organization) är en global internationell organisation som bestämmer regler för handel mellan nationer. WTO har en verksamhet som omfattar varor, tjänster, jordbruksprodukter, intellektuell egendom, tvistlösning, med mera.

WTO är en efterföljare till GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), en organisation som hade reglerat världshandeln sedan strax efter andra världskriget. De första decennierna ägnade GATT huvudsakligen åt att sänka gränstullar. De ömsesidiga tullsänkningarna kom till genom multilaterala förhandlingar.

Regelverket i GATT omfattade från början främst tullar för industrivaror och andra traditionella handelshinder, medan de nuvarande avtalen även täcker andra handelshinder. Huvudavtalen utgörs av varuhandelsavtalet (tidigare GATT), tjänstehandelsavtalet (GATS) och avtalet om vissa immateriella rättsliga frågor som till exempel patent (TRIPS). WTO har

även särskilda regler för hur handelstvister ska lösas.

WTO skapades 1995 för att administrera avtalen och vara ett forum för förhandlingar. 2012 hade organisationen 157 medlemsländer och antalet ökar för varje år. WTO representerar mer än 95 procent av den totala världshandeln.

Förhandlingar delas upp i så kallade rundor. Under Tokyoundan (1973–1979) blev de ideologiska inslagen allt tydligare. Man började förespråka direkta ingrepp i medlemsstaternas politik utifrån principer om privatisering, frihandel och avreglering. Under den så kallade Uruguayrundan (1986–1994) vidgades ämnesområdet genom att tjänstesektorn för första gången inkluderades.

2012 pågick fortfarande den så kallade Doha-rundan som inleddes redan 2001. Förhandlingarna, som rör en rad områden som jordbruk, tjänstehandel och patenträtt, har brutit samman flera gånger och därför inte kunnat avslutas.

Förhandlingsorganisationen WTO har fler befogenheter och en större spännvidd än företrädaren GATT. Dels har fler områden inkluderats i världshandelsavtalen, dels är sanktionsmöjligheterna starkare.

Kärnan i WTO:s arbete är ett antal överenskommelser. Dessa skrivs under av flertalet av världens länder som bedriver handel, för att senare godtas i respektive lands riksdag och parlament. WTO vill hjälpa producenter av varor och service, liksom exportörer och importörer, i sitt arbete.

Frågor:

Historiskt har små länder blivit rika genom export (till exempel Sverige, som exporterat malm och timmer). Är det möjligt för dagens utvecklingsländer att lyckas med samma sak?

Är det realistiskt att tro att EU och USA ska öppna upp sina marknader, och vad skulle kunna förmå dem att göra det?

Kritiken mot WTO

Enligt svenska UD är målet för WTO att ”stödja en hållbar global utveckling, en effektiv global marknad, och en rättvis fördelning av det välstånd som skapas. Grundtanken är att återkommande förhandlingar ska leda till öppnare världshandel med stabilare och rättvisare spelregler.”

Kritikerna, från enskilda organisationer och från länder i syd, med Brasilien, Indien och Sydafrika i spetsen, hävdar dock att WTO går de rika ländernas och de multinationella företagens intressen. De pekar på att överläggningarna i förhandlingarna inte går demokratiskt till väga. Förhandlingarna sker bakom stängda dörrar, och föregås av ett intrikat politiskt spel.

Doharundan skulle lyfta fram utvecklingsländernas intressen mer än tidigare. Även detta har gått i stå på grund av att förhandlingarna inte avslutats.

Fråga:

Skulle WTO kunna förändras till en mer demokratisk organisation?

Gats och Trips

GATS är ett av drygt 20 handelsavtal som ingår i WTO. Det är en förkortning för ”General Agreement on Trade in Services”. På svenska blir det Allmänna tjänstehandelsavtalet.

GATS syftar till att öppna de sociala sektorerna i världens alla länder för marknadskrafterna och den fria konkurrensen. Tjänstesektorn är världshandelns snabbast växande. Den innefattar bland annat vatten, hälsovård och utbildning, sådant som alla behöver.

Genom det så kallade GATS-avtalet förbinder sig alla

medlemsländer i WTO att ställa om de flesta tjänstesektorer till globala varumarknader, det vill säga att lova att släppa in utländska företag och låta dessa konkurrera på lika villkor. Detta gäller både privata och offentligt tillhandahållna tjänster – utbildning, hälsovård, telekommunikationer och banker.

Avtalet väckte stor kritik. Kritikerna menade att risken med GATS är att vinstintressen och människors behov ställs mot varandra. Så blir till exempel ofta fallet med att privatisera vatten och avlopp.

Enligt svenska utrikesdepartementet innehåller GATS inte några krav på nya utförsäljningar: ”I praktiken innehåller GATS med dess bindningslistor och bilagor inte några utfästelser om nya liberaliseringsåtaganden. Genom att underteckna avtalet har de deltagande länderna dock förbundit sig att inte införa några nya begränsningar för marknadstillträde.”

Frågor:

Vad finns det för risker med att privatisera sådant som människor uppfattar som livsnödvändigt, exempelvis vatten, avlopp, ambulanssjukvård och akutmottagningar vid sjukhus?

TRIPS och patentavtalen

TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) är ett avtal inom WTO om immateriella rättigheter, bland annat patent- och genetikfrågor. Genom TRIPS-avtalet införlivades ett nytt område i WTO:s regelverk. Avtalet behandlar rättigheter till uppfinningar på olika områden: upphovsrätt, varumärken, patent, mönster, kretsmönster och geografiska ursprungsbeteckningar.

Avtalet har kanske främst gjort sig känt när det gäller läke-

medel. Det har väckt häftig kritik mot att avtalet försvårar för fattiga länder att ge sin befolkning tillgång till bromsmedicin mot hiv och aids. Men avtalet har också minskat tillgången till medicin mot vanliga sjukdomar som exempelvis malaria och tuberkulos.

TRIPS-avtalet är till för att skydda upphovsrätten för till exempel elektroniska spel och läkemedel. Läkemedelsbolagen framhåller betydelsen av att ha cirka 20 års patenträttigheter för att kunna finansiera forskning och utveckling. De menar att patenten är en garanti för att det ska vara ekonomiskt försvarbart att satsa på forskning som tar fram nya effektiva läkemedel.

Motsvarande skydd finns däremot inte för ursprungsbefolkningarnas rätt till ”traditionell kunskap”, som till exempel rätten till medicinalväxter. WTO:s regler slår mot utvecklingsländer som inte haft samma förslagenhet när det gäller att snabbt patentera sådant som betraktas som allmänmänsklig kunskap. Omdiskuterade exempel är roiboosbuskar i Sydafrika och neemträd i Indien, liksom olika frösorser som används inom folkmedicinen men som det också finns kommersiella intressen kring.

För industriländerna trädde avtalet i kraft 1996. Utvecklingsländerna började implementera TRIPS-avtalet år 2000. För de minst utvecklade länderna trädde dock avtalet i kraft först från 2006. Fattiga länder är i stort behov av nya mediciner som de i dag har svårt att få tillgång till. Det har föreslagits inom Doha-rundan att systemet borde vara mer flexibelt och att det borde utfärdas tillfälliga licenser. Men länderna i WTO har inte varit särskilt öppna för detta. Bara några få länder har beviljats undantag på grund av särskilt svåra utbrott av smittspridning.

Brasilien har en egen industri som klarar av tillverkningen och lyckades innan avtalet trädde i kraft förse 40 procent av de smittade i landet med bromsmediciner. Men Brasilien utsattes, trots att hanteringen ligger väl inom ramen för den

flexibilitet som WTO påbjuder, för hårda påtryckningar från USA som försökte påverka WTO att agera. Brasilien lyckades framgångsrikt att stå emot påtryckningarna, andra mindre länder har inte klarat det.

Källa: *Utvecklingens drivkrafter*, Stefan de Vylder, Forum Syd, 2007.

Frågor:

*Är det rätt att företag kan ta patent på naturen?
Vilket ansvar har läkemedelsföretagen till att miljonstals
sjuka människor i Afrika inte kan köpa hiv och aids-
medicin?*

Högt pris på vatten – en livsfara

Mer än två miljarder människor saknar tillgång till rent vatten och toaletter. Det finns en global vattenkris som handlar om såväl brist på vatten som föroreningar av vatten som ger upphov till sjukdomar och ohälsa. Men ett annat stort och viktigt hot i dag är den pågående privatiseringen av vattnet.

I många länder säljs tillgången till vatten ut till privata företag, ibland under förevändning att öka tillgängligheten. Men privatiseringar har inte ökat tillgången till rent vatten, vare sig i västvärlden eller i fattiga länder. De har inte heller inneburit ökade investeringar i vattenresurser. Istället är det den offentliga sektorn som stått för den största andelen av utveckling under de senaste tjugo åren, skriver de offentliganställdas internationella PSI (Public Service International) som i många år drivit en kamp mot att vattnet säljs ut.

Brist på vatten kan få dramatiska följder. I januari 2002 inträffade den värsta koleraepidemin i Sydafrikas historia som infekterade mer än 250 000 människor och dödade nära 300. Orsaken till att epidemin fick så katastrofala följder var

att människor inte hade råd att köpa rent dricksvatten när de privatiserade vattenbolagen höjde priset.

Genom tillkomsten av tjänstehandelsavtalet GATS får de transnationella företagen möjligheter att i framtiden köpa in sig på de enskilda WTO-ländernas vattenmarknader. EU har redan begärt förhandlingar med 72 WTO-länder om tillträde på marknaden för stora europeiska vattenföretag.

Källor: *Vatten en mänsklig rättighet*, Kommunal, 2012. Attac, 2010.

Fråga:

Varför slår privatiseringen av vattnet så hårt just mot utvecklingsländerna?

Den globala mediekoncentrationen

Våra medier ägs allt oftare av globala imperier. Men dessa imperier ligger huvudsakligen inom den egna kulturella sfären: Nordiska medieföretag köper upp nordiska tidningar, italienska ägare köper upp italienska.

Arbetet över gränserna bygger framför allt på allianser. Mediejättarna gör klokt i att vara diskreta när de vill tränga in på marknader som Indien eller Nigeria. Konsumenterna vill känna igen sina tidningar och TV-kanaler. Ägandet kan vara globalt, men innehållet bör helst kännas lokalt.

Under slutet av 1980- och början av 1990-talen köpte de världsledande medieföretagen upp varandra. Bolagen är transnationella, men de dominerande är också störst i USA som Time Warner, Disney, Viacom, News Corporation (se exemplet Indien nedan) och CBS Corporation. En annan stor aktör är tyska Bertelsmann.

Samtliga dessa företag är konglomerat, det vill säga de består av en mängd mindre bolag som stödjer varandra. De

nya medieföretagen har kontroll över hela kedjan. Bolagen producerar, distribuerar och säljer varor till kunderna. I dag säljs inte bara biljetter till filmerna. I dag är en film ett varumärke som kan säljas i en rad olika former, från godis till leksaker och böcker.

Förr i tiden nöjde sig företag med att dominera en viss sorts tillverkning för att kunna höja priset och öka vinsterna. De nya mediebolagen vill ha kontroll även i efterföljande led.

Mediekonglomeratet Viacom äger till exempel filmbolaget Paramount Pictures, ett bokförlag, MTV och ytterligare ett tjugotal TV-kanaler, flera kabelbolag, videouthyrningsföretag, nöjesfält, en varuhuskedja och mängder av biografer. När Paramount Pictures gör en film kan ägaren Viacom tjäna pengar på alla nivåer.

Så arbetar de globala mediejättarna

Flera företag som News Corporation och Viacom har lockats till Europa. Men i vilken utsträckning till exempel svenska Bonniers samarbetar med de globala mediejättarna är oklart och samarbetet syns inte utåt. Bolagen träffar överenskommelser med de dominerande nationella medieföretagen kring till exempel mediepolitik. Det kan gälla försök att få svenska politiker att tillåta reklam för tobak och alkohol eller reklam för barn.

Ännu tydligare blir det politiska spelet i de dominerande utvecklingsländerna. I Indien har antalet tv-kanaler exploderat sedan 1991, när man började tillåta investeringar av utländskt kapital. I huvudstaden New Delhi kan man i dag se minst 60 kanaler, merparten på hindi och många med god teknisk kvalitet. Innehållet är dock påfallande våldsamt och erotiserat vilket också gäller reklamen.

2009 hade antalet TV-stationer ökat till 1400 vilket gör att Indien ligger fyra på listan över länder med flest kanaler.

I Indien finns även några politiska partier som driver egna medieföretag, som Kalaigarnar TV som ägs av Tamil Nadus tidigare partiledare M.Karynanidhi.

Frågor:

Vilka risker finns det med mediekoncentrationen ur en demokratisk synvinkel?

Ser riskerna annorlunda ut i utvecklingsländerna än i den rika världen?

Mediekoncentrationen i Sverige

I Sverige har vi genom public service fortfarande ett relativt varierat medieutbud, trots det lilla språkområdet. På den privata mediasidan domineras Sverige av tre mediekonglomerat (familjer av företag):

1. Bonniers är störst

Bonnier AB äger bland annat dagstidningar som Dagens Nyheter, Expressen, Sydsvenska Dagbladet, Kvällsposten, Göteborgs-Tidningen, Dagens Industri, Svensk Filmindustri, SF-biograferna, TV4, TV11, Sjuan, MTV Media som agerar inom radioområdet och Radio Nova, mängder av förlag som Albert Bonniers Förlag, förlaget Wahlström & Widstrand och Semic, ett stort antal tidskrifter, butikskedjan Pocketshop, nätbutiken Adlibris med flera.

2. Stenbecksfären

Den avlidne finansmannen Jan Stenbecks företagskoncern består bland annat av tidningsbolaget Metro som finns i många länder och Modern Times Group, MTG, som är en del av Stenbecksfamiljen grundade Kinnevik. MTG äger exempelvis TV3, TV6, TV8, Viasat (sänder mer än 60 egna kanaler

i 36 länder) tidningen Metro, Tele2. MTG Studios producerar TV, bland annat genom Strix Produktion. MTG är störst inom kommersiell radio i Norden och Baltikum, till exempel Radio Rix och Radio 1.

3. Schibsted

Det norska företaget Schibsted Media Group, Schibsted ASA, har anställda i 46 länder. Ägandet i Sverige finns främst på tidningssidan: Aftonbladet och Svenska Dagbladet. Schibsted ligger även bakom många nättjänster som Blocket, Prisjakt.se, Mötesplatsen och Hitta.se.

Källor: Största mediekoncentrationen i Sverige och Ungern, Journalisten, 26/11, 2012. Global Media and Communication, SAGE, 2012.

Frågor:

Har det någon betydelse för läsaren vem som äger tidningen?

Betyder det något för demokratin att vi får allt färre ägare på medieområdet?

Vilken betydelse har det att det finns ett starkt public service-företag i ett land?

Sociala medier

Framväxten av nya sociala medier har i hög grad påverkat möjligheten för vanliga medborgare att ta del av information och sprida egna uppgifter och tankar kring vad som händer både i privatlivet och i samhället som helhet.

Sociala medier har gjort att människor inte längre behöver vara professionella utövare för att publicera sig på Internet. Tekniken har förenklats och numera finns gratis verktyg att

ladda ner som de flesta klarar av att använda med lite träning.

Texter, bilder och inte minst filmer förmedlas snabbt när något händer. Sociala medier kompletterar de traditionella, men granskar också deras bild av verkligheten. Dessutom är de sociala medierna i allt högre grad förmedlare av egna nyheter, där de traditionella medierna i stället tvingas haka på efteråt.

Ur en demokratisk synvinkel har de nya medierna spelat störst roll för länder med ett stort demokratiskt underskott. Medierna har bidragit till att information i vissa lägen kunnat spridas trots stark repression från de styrande. Det har i vissa fall även bidragit till att göra människor i rika länder mer medvetna om utvecklingen i diktaturer. Men många diktatoriska regimer försöker också att kontrollera de sociala medierna exempelvis genom att blockera vissa sidor.

Olika slags sociala medier

Huvudsakligen textbaserade sociala medier

- Twitter – korta meddelanden som alla kan ta del av.
- Facebook, LinkedIn, BranchOut med flera – redskap för att knyta och upprätthålla kontakter i egna nätverk, statusuppdateringar liknande twitter, används även för lobbying, eventinbjudningar, bildpresentationer och kampanjer.
- Bloggar – möjlighet till något längre dagboksanteckningar eller andra texter, finns även bildbloggar, med möjlighet för läsarna att ge kommentarer.

Bild och ljudbaserade

- Foto: Flickr, Instagram etc
- Filmer: Till exempel YouTube

Källa: www.alltomsocialamedier.se

Iransk bloggare mördades

I november 2012 mördades en 35-årig man som bloggat kritiskt om den iranska regimen, en av världens hårdaste diktaturer. Uppgifterna kring vad som verkligen hänt är knapphändiga. Men bloggaren Sattar Beheshti hotades ofta och berättade strax före sin död att myndigheterna hört av sig: ”De sade att min mamma kommer att bära svart för att jag inte kunde hålla tyst”. Bara några dagar senare var han död.

Mycket pekar på att bloggaren avled av tortyr under ett polisförhör. Sattar Beheshti var välkänd av polisen och greps även under studentprotester i Iran 2002. Några dagar efter gripandet 2012 ringde polisen till den gripnes syster och meddelade att hon skulle se till att köpa en grav för den döda kroppen. Senare fick familjen inte ens besöka hans grav.

Beheshtis enda brott var att han försvarat de mänskliga rättigheterna på internet.

”Om någonting händer mig, vet att vad regimen är mest rädd för är inte fångarna utan snarare alla ni som inte glömmer dessa fångar.”

Razan Ghazzawi, en bloggare i Syrien som fängslades i 15 dagar i december 2011.

Källa: Amnesty International, 2012

Källa: BBC News och SVT, 2012.

Sociala medier i Kina

Sociala medier har blivit allt populärare i Kina. Sina Weibo, en social nätverkstjänst för så kallade mikrobloggar (en blandning av Facebook och Twitter), har utvecklats till en av världens mest besökta webbplatser. Företaget startade 2009 och

hade i februari 2012 över 300 miljoner registrerade användare. Varje dag postas 100 miljoner meddelanden på Sina Weibo.

Men de kinesiska myndigheterna försöker kontrollera utvecklingen och har infört regler som ska förhindra ”ryktesspridning” och ”kontroversiella inlägg”. Inlägg och kommentarer får inte störa den sociala ordningen eller den sociala stabiliteten. Användarna får inte heller avslöja nationella hemligheter, hota nationens ära eller främja olagliga beteenden som spel.

I april 2012 stängde myndigheterna tillfälligt ner kommentarmöjligheterna på Sina Weibo och starkaste konkurrenten Tencent QQ. Ungefär samtidigt stängdes 16 hemsidor ner och sex personer fängslades eftersom de påstods ha ”spridit rykten om militärfordon i Beijing”.

Trots myndigheternas ingripanden är tjänster som Sina Weibo och Tencent QQ allt viktigare nyhetsförmedlare. Allt fler ser dessa som sina viktigaste informationskällor.

Källa: DN, CNN, 2012.

Sociala medier i Saudiarabien

Det land i världen som har flest Twitter-användare är Saudiarabien, det finns hela 4 miljoner konton. Även Facebook används flitigt i Saudiarabien som ligger på andra plats i världen, efter Egypten.

De sociala medierna används inte minst av de som vill kritisera makten. Waleed Abu al-Khair, advokat och en av 2012 års Palmepristagare, har drygt 53 000 följare på Twitter.

Waleed Abu al-Khair är människorättsförsvare och leder organisationen Monitor of Human Rights in Saudiarabien (MHRSA) som bland annat kämpar för politiska fångar och jämställdhet mellan könen. Men kampen möter mycket motstånd från makthavarna. 2009 stängdes hans Facebook-konto ner och organisationen har fått sin hemsida blockerad

i hemlandet, i stället registrerades den i Kanada. Senare har även hans Twitterkonto blockerats.

Waleed Abu al-Khair anklagas för att ha skadat Saudi-arabiens rykte och spridit rykten om kungariket utomlands. Han påstås också ha förolämpat rättsväsendet genom sina kontakter med organisationer för mänskliga rättigheter i andra länder.

Waleed Abu al-Khair har drabbats av utreseförbud och kunde inte själv komma till prisutdelningen av Palmepriset i januari 2013. Priset hämtades av hans hustru Samar Badawi som åtföljdes av två nättaktivister som bloggade flitigt om allt som hände kring ceremonin och besöket i Sverige.

Källa: Times, SvD, Financial Times, 2012.

Frågor:

Vilken betydelse har de sociala medierna för demokratin?

Hur kan man använda sociala medier för att påverka samhället?

Kan sociala medier också användas för att kontrollera människor?

Vilken roll kan de spela för den globala solidariteten?

Läs mer:

Hemsidor

Journalistförbundet: www.journalisten.se

Reportrar utan gränser: www.reportrarutangranser.se

Tidningsutgivarna: www.tu.se – sök på pressfrihet

Världsbanken: www.worldbank.org

Internationella Valutafonden: www.imf.org

Världshandelsorganisationen: www.wto.org (även information om GATS och TRIPS)

Amnesty International: www.amnesty.se

För fler varumärken på det svenska medieområdet:

Bonniers: www.bonnier.com

MTG: www.mtg.se

Schibsted: www.schibsted.no

Om sociala medier: www.socialamedier.com

Böcker och rapporter

Olof Palmes Internationella Center: *Korruption – ett hinder för utveckling. Palmecentrets metodstöd i antikorruption*, 2011.

de Vylder, Stefan: *Utvecklingens drivkrafter*, Forum Syd, 2007.

Hermele, Kenneth: *Världens oordning – 60 år med Världsbanken och IMF*, Agora / Forum Syd, 2004.